

Informacja naukowa

Beata Gruszczyńska

Międzynarodowe badania nad przemocą wobec kobiet IVAWS. Rezultaty polskiego badania pilotażowego.

Celem Międzynarodowych Badań nad Przemocą wobec Kobiet (International Violence Against Women Survey – IVAWS) jest oszacowanie stanu zagrożenia przemocą doznawaną przez kobiety, charakterystyka jej przyczyn i konsekwencji oraz ocena reakcji policji i innych instytucji na zgłoszenia ofiar. Zastosowanie standardowych narzędzi badawczych daje możliwość porównania wyników otrzymanych w różnych krajach. Ponadto, istotną rolę badania jest zwiększanie, zwłaszcza w krajach młodej demokracji, świadomości na temat istnienia zjawiska, zagrożeń z niego wynikających oraz zwrócenie uwagi na konieczność budowy strategii zapobiegania i kontroli przemocy wobec kobiet.

Przemoc wobec kobiet jest zjawiskiem, które występuje we wszystkich kulturach i dotyka przedstawicielki różnych sfer społecznych, niezależnie od zamożności, wykształcenia, wyznania itp. Faktyczne jej rozmiary są nieznane, gdyż niewiele kobiet decyduje się na ujawnienie doznanej przemocy. Oficjalne statystyki są w tej kwestii zdecydowanie zaniżone i niewystarczające. Trafiają do nich tylko najpoważniejsze przypadki, potwierdzone przez organy ścigania i wymiaru sprawiedliwości jako przestępstwa. Pokrzywdzone kobiety często nie informują policji lub wymiaru sprawiedliwości o doznanej przemocy, co wynika z różnych przyczyn, m.in. z obawy przed niewłaściwym potraktowaniem, z braku zaufania w skuteczność interwencji, z niechęci do ujawniania prywatnych, rodzinnych spraw, itp.

W wielu społecznościach przemoc wobec kobiet często jest utożsamiana z przemocą domową i traktowana jako problem prywatny, który powstaje „w czterech ścianach” i nie angażując wymiaru sprawiedliwości, w tych samych warunkach powinien być rozwiązany. Społeczna świadomość traumatycznych przeżyć kobiet, zwłaszcza ofiar gwałtu, pobicia, znęcania się psychicznego, jest nadal ograniczona, co powoduje, że kobiety nie otrzymują należytej pomocy, wsparcia i pozostają w swych problemach osamotnione. Znaczącym krokiem w uzyskaniu danych o przemocach wobec kobiet były badania wiktymizacyjne rozpoczęte w latach dziewięćdziesiątych. Wiodącą rolę miało badanie zrealizowane w Kanadzie na próbie ponad 12 tys. kobiet. Podobne badania (na znacznie mniejszych próbach) zostały przeprowadzone w Australii, Stanach Zjednoczonych, Nowej Zelandii oraz w niektórych krajach europejskich (Finlandia, Szwecja, Litwa, Wielka Brytania). Pomimo tego, że w każdym z krajów używano podobnych pytań, to jednak różnice w kwestionariuszach i procedurach badawczych nie pozwalały na porównania międzynarodowe.

Koncepcja projektu IVAWS opracowana została na podstawie badań nad przemocą wobec kobiet prowadzonych w Kanadzie w 1993 roku i Międzynarodowych badań nad ofiarami przestępstw (ICVS). Badanie IVAWS realizowane jest pod auspicjami ONZ i koordynowane przez: HEUNI (European Institute For Crime Prevention and Control United Nations w Helsinkach), UNICRI (United Nations Interregional Crime and Justice Research Institute w Turynie) oraz Statistics Canada. W skład zespołu metodologicznego projektu wchodzi przedstawiciele ww. instytutów oraz eksperci reprezentujący kraje uczestniczące w badaniu¹.

Projekt IVAWS oparty jest na wywiadach z kobietami według specjalnie opracowanego kwestionariusza. Badania podstawowe mają być przeprowadzone na losowych próbach co najmniej 2000 kobiet w kilkunastu krajach. Pilotaż (na próbie co najmniej 50 kobiet) zrealizowano zaledwie w pięciu krajach, tj.: w Polsce i Kostaryce metodą wywiadu bezpośredniego (face-to-face) oraz w Australii, Kanadzie i we Włoszech – metodą wywiadu telefonicznego, sprzężonego z komputerem (CATI). Ponadto w kilkunastu krajach zostały przeprowadzone częściowe badanie pilotażowe na próbie 10 kobiet. Zadaniem badania pilotażowego było, obok weryfikacji narzędzi oraz

¹ W skład międzynarodowej grupy ekspertów wchodzi: Natalia Ollus – kierownik projektu, Sami Nevala (HEUNI), Holly Jonson (Statistics Canada), Anna Alvazzi del Frate, John van Kesteren (UNICRI), Beata Gruszczyńska (Polska), Montserrat Sagot (Kostaryka), M. Giuseppina Muratore (Włochy), Martin Killias (Szwajcaria), Britta Kyvsgaard (Dania), Lillian Artz (Afryka Płd.), Natalia Kostenko (Ukraina), Pat Mayhew (Wielka Brytania), Yanti Purnianti (Indonezja).

procedur badawczych, opracowanie specjalistycznego modelu szkolenia ankieterek oraz techniki prowadzenia wywiadu².

Podstawowym narzędziem badawczym IVAWS jest wystandaryzowany kwestionariusz ankiety, dostosowany do warunków kulturowych poszczególnych krajów uczestniczących w programie. Kwestionariusz ankiety obejmuje zagadnienia przemocy fizycznej, psychicznej i seksualnej w relacji partnerskiej i pozapartnerskiej. Kwestionariusz jest stosunkowo obszerny, dotyczy prywatnych sfer życia kobiety, toteż dużo uwagi przywiązuje się do właściwego sposobu przeprowadzenia wywiadu, aby uzyskane informacje były rzetelne i wiarygodne. Kwestionariusz opracowany do badania pilotażowego składał się z następujących części:

- Kwestionariusz pierwszego kontaktu
- Poczucie zagrożenia przestępczością
- Przemoc poza relacją partnerską
- Przemoc w relacji z obecnym partnerem
- Przemoc w relacji z byłym partnerem
- Historia nadużyć wobec matki
- Przemoc w okresie dzieciństwa
- Charakterystyka respondentki
- Raport o przemocy poza relacją partnerską
- Raport o przemocy w relacji partnerskiej

Najważniejsza kwestia, która przeważała o ostatecznej wersji kwestionariusza pilotażowego, oparta była na założeniu, że międzynarodowe badanie powinno ograniczyć się do podstawowych wskaźników wiktyimizacji oraz – z konieczności – charakterystyki niektórych tylko zdarzeń. Początkowo zamierzano analizować wszystkie akty przemocy, ale ostatecznie zdecydowano się na wystandaryzowanie bloku pytań tzw. *screeningowych* dotyczących różnych rodzajów przemocy w całym życiu kobiety oraz wybranie do szczegółowej analizy – ostatnie zdarzenie.

W kwestionariuszu, w oddzielnych sekcjach, umieszczone zostały pytania o przemoc fizyczną i seksualną w relacjach partnerskich i pozapartnerskich. Relacje partnerskie zdefiniowane zostały jako związki z aktualnym oraz byłym partnerem. Partner zaś to zarówno mąż, jak i mężczyzna, z którym kobieta zamieszkuje bez formalnego związku

² Referat podsumowujący pilotaż *International Violence against Woman Survey. Ethical and Cultural Consideration in Survey Research*, Natalli Ollus i Beaty Gruszczyńskiej, został wygłoszony na XI Międzynarodowym Sympozjum Wiktymologicznym w Stellebosch w Afryce Południowej w lipcu 2003 r.:
<http://www.victimology.co.za/new%20papers/ollus.pdf>

małżeńskiego, a także mężczyzna, z którym kobieta pozostaje w poważnym związku (bez wspólnego zamieszkania).

Relacje pozapartnerskie obejmują kontakty/związki z mężczyznami spokrewnionymi z kobietą (ojciec, ojczym, brat, syn, pasierb, dziadek, powinowaty) oraz z mężczyznami znanymi kobiecie np. z sąsiedztwa, pracy, szkoły itp. Wyróżniono ponadto odrębny blok pytań obejmujący przemoc ze strony mężczyzny nieznanego kobiecie, tzw. obcego.

Obok pytań na temat przemocy fizycznej i seksualnej kwestionariusz zawiera pytania o poczucie bezpieczeństwa, sytuację rodzinną i materialną. Kobiety pozostające w związkach z mężczyznami pytane są także o charakterystykę partnera, sytuację rodzinną w jego domu w dzieciństwie oraz jego stosunek do matki. W ankiecie sporo miejsca zajmują pytania o reakcję policji na zgłoszoną przez kobietę przemoc oraz pomoc świadczoną przez organizacje państwowe i społeczne.

Wybór ankieterek i program szkolenia

Polski pilotaż IVAWS został poprzedzony starannym wyborem ankieterek i specjalistycznym szkoleniem³. W wyborze ankieterek (wyłącznie spośród kobiet), obok tradycyjnych umiejętności przeprowadzania wywiadu, brano również pod uwagę, łatwość, otwartość dyskusowania o problemach przemocy, w tym również przemocy seksualnej, empatię i tolerancję wobec różnych sytuacji, w których występuje przemoc. Program szkolenia obejmował m.in.: zagadnienia teoretyczne dotyczące przyczyn i form agresji, przemocy wobec kobiet, zagadnienia praktyczne związane z udzielaniem wsparcia i kierowania do konkretnych placówek, pomagających kobietom oraz zagadnienia etyczne. Ważnym elementem szkolenia był trening w zakresie *role playing*, który uwzględniał m.in. następujące sytuacje⁴:

- Blokowanie nawiązywania kontaktu z kobietą przez agresywnego męża.
- Objawy lęku i wycofywania się respondentki z wywiadu z powodu poczucia zagrożenia.
- Ingerencja (niespodziewana) męża w trakcie prowadzenia wywiadu w wersji przyjaznej oraz agresywnej.

³ Pilotaż został przeprowadzony w ramach grantu Fundacji im. Stefana Batorego w czerwcu 2002 r. przez Centrum Badania Opinii Publicznej CBOS. Kierownikiem badania była Beata Gruszczyńska.

⁴ Szkolenie ankieterek biorących udział w pilotażu zostało przeprowadzone przez psychologa dr Lucynę Kirwil, pracownika Zakładu Psychologii Dewiacji Instytutu Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji Uniwersytetu Warszawskiego.

• Postępowanie w sytuacjach przyznania się respondentki do bycia ofiarą ekstremalnie traumatyzujących aktów przemocy (gwałt zbiorowy).

Trening w odgrywaniu ról służył m.in. korekcie sformułowań kierowanych do respondentek oraz właściwej mowy ciała. Chodziło o to, aby ankieterki swoim zachowaniem wzbudzały zaufanie, poczucie bezpieczeństwa oraz pewność działania. *Feed back* przyniósł informacje o konieczności przeprowadzenia kilku próbnych wywiadów przez każdą z ankieterek w celu nabrania wprawy w posługiwaniu się kwestionariuszem. Wiele uwagi poświęcono zagadnieniu bezpieczeństwa zarówno respondentek, jak i ankieterek. Podkreślano konieczność godzenia dobra badań z dobrem każdej z respondentek.

W trakcie szkolenia stwierdzono stosunkowo dobre przygotowanie ankieterek do czekającego je zadania, ale nie zawsze właściwą postawę wobec osób badanych. Ważnym elementem treningu było pokazywanie różnicy między pozytywnym „klinicznym” kontaktem w czasie wywiadu a psychologicznym wspieraniem osoby badanej. Nie wszystkie ankieterki umiały znaleźć granicę między tymi dwiema postawami. Stwierdzono też stosunkowo słabe rozumienie pojęcia „przemoc psychiczna” i podano wiele przykładów realizowanej w rozmaity sposób przemocy tego rodzaju.

Nie wszystkie ankieterki umiały sobie poradzić z trudnymi sytuacjami (napotkanymi w scenkach). Istotną kwestią było przedstawienie przykładowych reguł „podtrzymywania kontaktu”, „przetrzymania kryzysu kontaktu” oraz aktywnego sterowania rozmową i przełamywania barier związanych z tabu „ofiary przemocy wewnątrzrodzinnej”. Jedną z najbardziej zaskakujących cech ankieterek, dostrzeżonych w czasie szkolenia, było to, że one również posługiwały się powszechnymi mitami na temat „niższości” kobiet w stosunku do drugiej płci i podlegały społecznym konsekwencjom tych mitów. Podobne postawy zaobserwowano we wszystkich krajach, w których przeprowadzono szkolenia przed pilotażem.

Szkolenie pozwoliło uświadomić ankieterkom trudności zarówno w zadawaniu pytań i odpowiadaniu na nie, jak i w opowiadaniu i wysłuchaniu relacji o przemocy. Podkreślały one dużą przydatność szkolenia, a w szczególności części warsztatowej (odgrywanie scenek), która obrazowała różne sytuacje, w jakich mogły się znaleźć. Każda ze scenek była poddana ocenie ankieterek i szczegółowo omówiona przez prowadzącego. Wspólnie wypracowywano techniki wspomagające przezwyciężanie trudności, co właśnie, jak opowiadały już po zakończeniu wywiadów, było najcenniejszą pomocą.

Podstawowe rezultaty badania pilotażowego

Pilotaż w Polsce zrealizowano na próbie 50 kobiet. Dobór próby zakładał, że co najmniej połowę grupy będą stanowiły kobiety, które były lub są ofiarami przemocy domowej lub przemocy ze strony innych mężczyzn. Wywiady były przeprowadzane przez siedem specjalnie przeszkolonych w tym celu ankieterek. Wszystkie wywiady zostały ukończone (49 wywiadów przeprowadzono bez przerw, jeden wywiad został przerwany w związku z przybyciem małżonka i dokończony nieco później)⁵. Średnia długość wywiadu wyniosła 98 min, najkrótszy trwał 30, a najdłuższy - 190 min. Większość wywiadów przeprowadzono w czasie weekendu oraz w środku tygodnia (środa, czwartek). Najczęściej były to godziny popołudniowe i wieczorne.

Spółeczno-demograficzna charakterystyka badanych

Stan cywilny: niemal połowa badanych było mężatkami, cztery kobiety pozostawały w nieformalnym małżeńskim związku z partnerem, sześć – posiadało partnera (bez trwałego związku), jedna z kobiet pozostawała z mężczyzną bez formalnego związku małżeńskiego i jednocześnie miała innego partnera.

Wiek respondentek: większość kobiet była w wieku 30–50 lat (tylko jedna osoba odmówiła podania swojego wieku). W grupie pilotażowej znalazły się kobiety zarówno bardzo młode, jak i w podeszłym wieku (sześć kobiet miało mniej niż 24 lata, cztery – powyżej 67). Zgodnie z założeniami badania, chodziło o zweryfikowanie poprawności rozumienia definicji oraz kategorii umieszczonych w pytaniach przez kobiety w różnym wieku.

Wykształcenie średnie posiadało 15 kobiet. Tyle samo miało wykształcenie zawodowe lub podstawowe (łącznie z nieukończonym podstawowym). Wykształcenie wyższe magisterskie posiadało 10 kobiet i tyle też ukończyło szkoły pomaturalne lub zdobyło dyplom licencjacki.

Dochód: na pytanie o całkowity miesięczny dochód w domu respondentki 21 kobiet odpowiedziało, że posiada dochód mniejszy niż 1600 złotych (mediana dochodów w gospodarstwach domowych w II kwartale 2002 roku). Cztery kobiety w ogóle nie posiadały żadnego dochodu. Pozostałe, 23 kobiety, posiadały dochód powyżej 1600 złotych.

⁵ Wywiad mógł być przeprowadzony wyłącznie w warunkach pełnej prywatności.

Doświadczona przemoc

Badanie pilotażowe służyło przede wszystkim weryfikacji narzędzi i procedur badawczych. Uzyskane rezultaty pokazują tylko fragment zjawiska przemocy i nie mogą być w żadnej mierze uogólniane na całą populację kobiet. Należy też pamiętać o tym, że wywiady przeprowadzane były z kobietami specjalnie wybranymi do badania, charakteryzującymi się różnorodnością cech demograficzno-społecznych. Ponadto, o ponad połowie kobiet wiadomo było, że były ofiarami przemocy. Co do reszty brak było takich informacji. Chodziło o to, aby zweryfikować przede wszystkim pytania obejmujące przemoc i jego skutki.

Obraz przemocy jaki otrzymano na podstawie pilotażu jest dramatyczny; nasilenie przemocy okazało się bardzo duże. Spośród badanych kobiet, jedynie 6 nie doznało żadnej przemocy ze strony mężczyzn. 14 kobiet odpowiedziało, że przemoc spotkała je tylko ze strony partnera, 9 kobiet było ofiarą przemocy ze strony innego mężczyzny, zaś 21 doznało przemocy zarówno ze strony partnera, jak i innych mężczyzn.

Przemoc ze strony partnera

Spośród 48 kobiet, które posiadały partnera (aktualnego lub byłego), przemoc fizyczną zgłosiły 34 kobiety. Najczęstszą formą było kopanie, szarpanie, wykręcanie ręki, nieco rzadziej duszenie lub oblanie celowo żrącą substancją. Przemoc z użyciem noża lub broni palnej miała miejsce w siedmiu przypadkach. Niektóre zdarzenia były nadwyraz dramatyczne. Jedna z ankieterek w uwagach podała: *brak podpunktu – „inne formy przemocy”, który pozwoliłby na zapisanie zdarzenia opisanego z przejęciem przez respondentkę. Partner „wywiesił” ją za balkon na dziesiątym piętrze trzymając tylko za bluzkę i obrzucał groźbami.* Niemal $\frac{3}{4}$ badanych (25 kobiet) określiło zdarzenia jako bardzo poważne, 24 kobiety odpowiedziały, że doznały obrażeń fizycznych i zagrażało to ich życiu, zaś 23 kobiety określały zdarzenie jako przestępstwo. Zgłoszenie tych zdarzeń na policję przez ofiary przemocy lub kogoś innego miało miejsce w 16 przypadkach.

Z raportu dotyczącego ostatniego zdarzenia wynika, że dziewięć kobiet doznało przemocy seksualnej. Sześć kobiet odpowiedziało, że zagrażało to ich życiu, tylko dwie zawiadomiły o tym policję.

W ponad połowie przypadków świadkami przemocy były dzieci. Niekiedy przemoc nie kończyła się z chwilą odejścia od partnera lub rozstania się z nim. Osiem kobiet spośród 28 doznało przemocy już po rozstaniu się z partnerem.

Respondentki, zapytane o przyczynę niezgłoszenia zdarzenia na policję najczęściej odpowiadały, że policja nie mogłaby nic zrobić lub że nie chciały mieć do czynienia z policją (po 10 odpowiedzi). Niemal tyle samo odpowiedzi (9) spowodowanych było zażenowaniem, wstydem, przypisaniem sobie winy lub przekonaniem, że sprawa jest zbyt małej wagi, aby zajmowała się tym policja. Siedem odpowiedzi o przyczynę niezgłoszenia przemyca wynikało z lęku przed sprawcą lub obawą, że mogłoby to spowodować rozpad związku.

W badaniu pilotażowym zadano pytanie czy kobiety kontaktowały się z instytucjami, organizacjami, które pomagają kobietom w trudnych sytuacjach. Najczęściej wskazywano na ośrodki pomocy społecznej, organizacje kobiece, organizacje przykościelne, telefon zaufania, poradnie odwykowe, schroniska dla kobiet, Stowarzyszenie „Otwarte drzwi”, niebieską linię, Fundację P. Tarkowskiej. Spośród badanych kobiet, 15 nie zwracało się do żadnych organizacji. Niezależnie od zgłoszenia przemyca na policję lub innym instytucjom i organizacjom, kobiety szukały wsparcia i pomocy w najbliższej rodzinie, wśród krewnych i znajomych. Najczęściej opowiadały o doznanej przemyca członkom najbliższej rodziny, przyjacielom, znajomym, lekarzom, duchownym. Wielokrotnie uzyskiwały też od nich dach nad głową w chwilach krytycznych, gdy zdecydowały się odejść od swojego małżonka lub partnera.

Przemoc w relacji pozapartnerskiej

Z raportu o ostatnim zdarzeniu wynika, że ogólna liczba kobiet, które doznały przemyca fizycznej od mężczyzn nie będących ich partnerami wyniosła 19. Niemal tyle samo kobiet (18) spotkała przemoc seksualna. Spośród kobiet, które doznały przemyca fizycznej, 17 powiedziało, że ich zdaniem było to przestępstwo, 12 odpowiedziało, że było to zdarzenie zagrażające ich życiu. Jedynie pięć kobiet zdecydowało się złożyć zameldowanie na policję.

Przemoc ze strony obcych mężczyzn

W przypadku 10 kobiet były to przypadki urazów fizycznych ze strony obcych, nieznanych mężczyzn. Wszystkie odpowiedziały, że ich zdaniem było to przestępstwo, osiem kobiet odczuwało zagrożenie życia, zaś tylko trzy zameldowało o tym policji. Przemoc seksualna ze strony obcych mężczyzn spotkała 9 kobiet. Żadna z nich nie zdecydowała się zawiadomić policji.

Przemoc ze strony krewnych

Przemoc fizyczna. Najczęściej była to przemoc ze strony braci (7), w czterech przypadkach ze strony ojca, w dwóch ze strony ojczyma. W trzech przypadkach były to zdarzenia jednostkowe, w pozostałych wielokrotne.

Przemoc seksualna. Żadna z kobiet nie została zgwałcona przez krewnego. Jedna z kobiet odpowiedziała, że usiłował zgwałcić ją ojciec. Cztery kobiety odpowiedziały, że były dotykane w sposób seksualny, a jedna, że była zmuszana do zachowań seksualnych z udziałem innej osoby.

Przemoc ze strony znajomych mężczyzn

Przemoc fizyczna. Wśród badanych kobiet, siedem odpowiedziało, że spotkały się z groźbą wyrządzenia krzywdy, cztery kobiety były popychane lub szarpane, pięć uderzono pięścią lub spoliczkowano. Najczęściej byli to znajomi, koledzy w pracy. W jednym przypadku był to bezpośredni przełożony.

Przemoc seksualna. Jedna z kobiet odpowiedziała, że została zgwałcona przez nauczyciela. Usiłowanie gwałtu ze strony znajomych mężczyzn spotkało 9 kobiet. Najczęściej byli to koledzy z pracy. Wśród sprawców wymieniono również sąsiada, bezpośredniego przełożonego, nauczyciela oraz przyjaciela. Osiem kobiet odpowiedziało, że było dotykane w sposób seksualny, dwie zostały przez znajomych zmuszone do zachowań seksualnych z udziałem innej osoby.

Przemoc doznana w dzieciństwie

Na pytanie „czy zanim ukończyła Pani 15 lat Pani matka/macocha użyła wobec Pani przemocy fizycznej”, 11 kobiet odpowiedziało twierdząco, jedna odmówiła odpowiedzi, 38 nie doznało przemocy. Przypadki przemocy fizycznej nie były jednostkowe; 4 kobiety odpowiedziały, że zdarzyło się to kilkanaście lub kilkadziesiąt razy. Badane kobiety częściej niż ze strony matki, spotykała przemoc ze strony ojca lub ojczyma – twierdząco odpowiedziało 15 kobiet, w tym 4 kobiety doznały przemocy więcej niż 10 razy. W dzieciństwie, przemoc seksualna spotkała tylko jedną kobietę. Sprawcą był ojciec.

Ocena badania pilotażowego

Rezultaty badania pilotażowego poddano szczegółowej analizie zwłaszcza pod kątem poprawności realizacji badania. Istotne źródło informacji stanowiły uwagi i relacje ankieterek. Należy podkreślić, że były one specjalnie przeszkolone w zakresie dokumentowania wątpliwości wynikających z zadawanych pytań oraz reakcji respondentek. W ocenie realizacji pilotażu szczególną uwagę zwrócono na pytania, które sprawiały trudność respondentkom i ankieterkom oraz na strukturę kwestionariusza i właściwe zastosowanie kodów.

Silne emocjonalne reakcje respondentek odnotowano w przypadku 34 wywiadów. Dotyczyły one pytań, które ustalały fakt wystąpienia konkretnych aktów przemocy. U badanych kobiet często pojawiał się płacz, łzy w oczach, nerwowe ruchy rąk lub całkowite milczenie. W 25 wywiadach zaznaczono, że niektóre pytania były dla respondentek niewygodne, drażliwe lub kłopotliwe. Najwięcej takich pytań dotyczyło przemocy w relacji pozapartnerskiej. Silne reakcje u niektórych respondentek wywołały pytania dotyczące dochodów i poziomu życia. Na ogół była to złość, irytacja, *czy pani nie widzi jak ja żyję?* – to jedna z przykładowych wypowiedzi przytoczona przez ankierkę.

Na trudności z wyborem kategorii odpowiedzi wskazano w 28 wywiadach. Często związane to było z faktem, że rzeczywistość jest bardziej złożona niż „przewiduje treść pytania”. Wymownym tego przykładem są pytania, które w zasadzie nie powinny przysparzać żadnych trudności: „Czy ma Pani dzieci?”, „Ile z tych dzieci mieszka z Panią?”. W sytuacji, gdy kobieta mieszkała z konkubentem i jego dziećmi pojawiała się wątpliwość czy pytanie dotyczy wyłącznie własnych dzieci, czy również dzieci konkubenta. Respondentki miały również trudności z określeniem długości trwania małżeństwa. Nie mogły się zdecydować czy liczyć ten okres do momentu otrzymania rozvodu, czy też liczyć do czasu faktycznego rozstania się (był to problem międzynarodowy). Jeszcze więcej znaków zapytania pojawiało się, gdy mowa była o aktualnym lub byłym mężu/partnerze. Respondentki i ankierki miały wątpliwości jak zdefiniować mężczyznę, który jest wprawdzie formalnym mężem, ale od kilku lat mieszka z inną kobietą i nie utrzymuje żadnych z kontaktów z żoną i dziećmi. Inne warianty tej sytuacji to: związek się zakończył, ale nadal mieszkają razem lub sytuacja, w której respondentka jest mężatką, ale mieszka z innym mężczyzną bez formalnego związku.

Problemy definicyjne pojawiły się przy pojęciu przemoc. Statystyka trudności w rozumieniu pytań pokazała, że najczęściej wątpliwości pojawiło się przy pytaniach dotyczących rodzajów przemocy (20 wywiadów). Respondentki niekiedy nie były pewne czy np. bicie pasem, policzkowanie itp. to są formy

przemocy, czy nie; zwłaszcza w stosunku do dzieci. Przykładowa wypowiedź respondentki: „sama tłukę swoich synów żeby wyrosli na ludzi”, podobnie było w jej domu rodzinnym. Inna wypowiedź: „Dostawałam pasem, pięścią, byłam policzkowana, ale jest to naturalny sposób wychowania dzieci, nie uznaję tego za przemoc”. Pojawiały się wątpliwości czy szantaż (np. groźba zdrady), może być brana pod uwagę w pytaniach dotyczących zmuszania do zbliżenia seksualnego.

Ankieterki były niekiedy bardzo przejęte losem respondentek. Były to sporadyczne przypadki, ale bardzo głębokie, o czym świadczy następująca wypowiedź: *Opowiadanie respondentki o doznanych uszkodzeniach ciała „poraziło mnie”, miałam ochotę skończyć wywiad i uciec.*

Trudności w przeprowadzeniu wywiadu wystąpiły w 16 przypadkach. Wynikało to z przyczyn technicznych oraz merytorycznych. Ankieterki zwracały uwagę na drobiazgowość i powtarzalność pytań, które musiały być zadawane wielokrotnie, aby ustalić przemoc ze strony byłego, aktualnego partnera oraz krewnego, znajomego lub obcego mężczyzny. Wiele trudności sprawiało odnalezienie właściwej sekwencji pytań, co było jednym z głównych mankamentów wywiadów bezpośrednich. W sondażach przeprowadzanych metodą CATI problem ten był rozwiązany poprzez odpowiedni program komputerowy.

Obok kwestii technicznych ankieterki spotykały się z trudnymi problemami emocjonalnymi. Należy podkreślić, że wykazały dużą dojrzałość i właściwe pojmowały swoją rolę. Świadczą o tym ich odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób radziły sobie w trudnych sytuacjach emocjonalnych w trakcie przeprowadzania wywiadu. Oto niektóre przykłady:

Powiedziałam, że jest to problem wielu kobiet, że takie czyny niestety często się zdarzają, a poznanie ich okoliczności w tym badaniu, być może pozwoli innym kobietom ich uniknąć.

Widziałam, że respondentka ucieka od mówienia prawdy w sprawie alkoholizmu męża, jak i przemocy doznawanej od niego. Byłam bardzo delikatna, serdeczna, pełna zrozumienia, dlatego cokolwiek na ten temat powiedziała.

Przeprosiłam, że zadaję pytania, które przypominają przeżyty ból i są trudne.

Uspokoilaam respondentkę twierdząc, że był to pojedynczy przypadek takiego ataku i jest duże prawdopodobieństwo, że już się nie powtórzy. A takie doświadczenie na pewno nauczyło ją ostrożności wobec niektórych obcych mężczyzn.

Przekazałam listę placówek udzielających pomocy kobietom. Uspokoilo to respondentkę.

Staralam się być wyrozumiała. Powiedziałam, że dziś na szczęście kobiety mają więcej oparcia w instytucjach zajmujących się tym problemem. Nie muszą same borykać się z problemem, tak jak to było w jej przypadku.

Próbowałam nie okazywać jak duże wrażenie wywarła na mnie jej opowieść, próbowałam słownie wyrazić współczucie.

Odłożyłam kwestionariusz, starałam się przekonać respondentkę, że bardzo ważne jest, aby mi o tym opowiedziała. Podkreślałam anonimowość ankiety.

Wykorzystanie wyników badania pilotażowego

Wyniki pilotażu przeprowadzonego w Polsce stanowią istotny wkład w opracowanie ostatecznej wersji kwestionariusza Międzynarodowego Badania nad Przemocą wobec Kobiet (IVAWS)⁶ oraz w opracowanie programu specjalistycznego szkolenia ankieterek. Należy podkreślić, że doświadczenia z badań pilotażowych, przeprowadzonych zwłaszcza metodą face-to-face były przedmiotem międzynarodowej dyskusji, w wyniku której poczyniono ustalenia dotyczące:

- modyfikacji kwestionariusza, a przede wszystkim jego struktury w taki sposób, aby pytania trudne i kłopotliwe dla respondentek zadawane były w jednym bloku, bez potrzeby powtarzania dla rozmaitych relacji partnerskich i pozapartnerskich;
- udoskonalenia systemu kodowania odpowiedzi w trakcie wywiadu, co ułatwi ankietekom sposób posługiwania się kwestionariuszem;
- rozszerzenia programu szkoleń ankieterek o dodatkowe sesje w trakcie realizacji badania, aby zminimalizować emocjonalne przeżycia związane z dramatycznymi doznaniem respondentek.

Badanie pilotażowe, choć nie daje podstaw do uogólnień, może być cennym materiałem dokumentującym dramatyczną sytuację kobiet, które doznały przemocy ze strony mężczyzn, a zwłaszcza swoich najbliższych partnerów. Doświadczenia badawcze, jakich dostarcza IVAWS mogą być również wykorzystane w innych projektach sondażowych, obejmujących zagadnienia przemocy wobec kobiet oraz przemocy domowej.

⁶ Sprawozdanie z polskiego badania pilotażowego zostało zaprezentowane na Międzynarodowym Seminarium w Turynie we wrześniu 2002 r., które poświęcone było przygotowaniu do realizacji badań podstawowych.

Najważniejszym osiągnięciem badań pilotażowych jest, co należy na koniec podkreślić, potwierdzenie potrzeby i możliwości przeprowadzenia międzynarodowych badań wiktyimizacyjnych nad przemocą wobec kobiet w wielu krajach, w tym również w Polsce. Należy sądzić, że wyniki badań przyczynią się do zwiększenia świadomości na temat społecznych zagrożeń jakie rodzi przemoc i będą realną podstawą prac nad tworzeniem strategii przeciwdziałania i minimalizowania skutków przemocy, widocznych nie tylko w życiu samych ofiar, ale również ich rodzin, a szczególnie dzieci.